

sîr", 79). 14. âyete işaretle "Sâhire" (mahşer yeri), 34. âyete işaretle "tâmme" (büyük felâket) isimleriyle de anılır (Âlûsî, XXX, 22). Kırk altı âyet olup fâsılası "ة , م , ا" harfleridir.

Sûrenin ana konusu, kıyametın vuku bulacağını anlatmak ve dünyada iyi davrananlarla kötü davrananların âhirette varacakları mekânları haber vermektir. Bu çerçevede sûrenin muhtevasını üç bölüm halinde ele almak mümkündür. Birinci bölüm, Amme cüzü içinde Nâziât'la birlikte on bir defa tekrarlanan ve anlatımı pekiştirmeyi, konunun önemini vurgulamayı amaçlayan yemin ifadesiyle başlar. Burada üzerine yemin edilen ve beş sıfatla nitelendirilen varlıklar gök cisimleri olabileceği gibi klasik dönem İslâm âlimlerinin belirttiği üzere insanların ruhunu kabzedilen ve evrenin yönetiminde görevlendirilen melekler de olabilir (Taberî, XXIV, 59, 61, 63; İbn Kesîr, VIII, 335). Kopuşunun dehşeti yürekleri titretecek olan kıyametın inkârcılar tarafından imkânsız görüldüğüne temas edildikten sonra onların bir anlık çığlığın ardından kendilerini mahşer yerinde bulacakları bildirilir (âyet: 1-14). İkinci bölümde, Hz. Mûsâ döneminde Mısır kralı olup gururu ve azgınlığı ile bilinen ve huzûr-ı ilâhîde hesap vereceğini aklından geçirmeyen Firavun'un Mûsâ'nın gönül alıcı davetine karşılık adamlarını toplayıp, "Ben sizin en yüce rabbinizim" dediği haber verilir ve onun Allah tarafından dünyada da âhirette de ibret verici bir cezaya çarptırıldığı zikredilir (âyet: 15-26). Üçüncü bölümde kozmik düzenin bozulmasıyla gerçekleşecek olan kıyametın kopmasından önce düzenin kuruluş ve işleyişine etkileyici cümlelerle temas edilir, daha sonra "her şeye baskın gelen büyük felâket" diye nitelendirilen kıyametın vukuuna geçilir. Hak ve adalet tanımayıp dünya hayatını mânevî değerlere tercih eden kimselerin cehennem gireceği, rabbinin huzuruna çıkma endişesi taşıyıp nefsanî arzularına boyun eğmeyenlerin ise cennete gideceği zikredilir (âyet: 27-41). Son beş âyette kıyametın kopuş zamanının Hz. Peygamber'e sorulduğu, halbuki onu Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği, Resûlullah'ın bu konudaki görevinin onun endişesini taşıyanları uyarmaktan ibaret olduğu belirtilir ve ardından, inkârcıların onunla karşılaşmalarında dünyada sadece bir akşam vakti yahut kuşluk zamanı kadar kaldıklarını sanacakları ifade edilir.

Nâziât, Kur'an-ı Kerim'in altmış yedinci sûresi Mülk'ten itibaren başlayıp Kur'an'ın

sonuna kadar devam eden, dördü hariç hepsi Mekki olan, pek azı müstesna kıyamet gününe temas eden sûreler arasında yer almış ve etkileyici üslûbuyla hitap ettiği herkese sorumluluk duygusu telkin etmeyi hedeflemiştir.

Mufassal grubu sûreler içinde yer alan Nâziât'ın Hz. Peygamber tarafından Meâric sûresiyle birlikte namazın bir rek'atında okunduğu rivayet edilmiştir (Buhârî, "Fezâ'ilü'l-Kur'an", 6, 28; Müslim, "Şalâtü'l-müsâfirîn", 275-279; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Riyad 1424/2003, XXIV, 59, 61, 63; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'an* (nşr. Seyyid Kesrevî Hasan), Beyrut 1425/2004, VI, 368; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd v.dğr.), Riyad 1418/1998, I, 684-685; VII, 312; Beyzâvî, *Envârü'l-tenzil*, Beyrut 1410/1990, IV, 381; İbn Kesîr, *Tefsirü'l-Kur'an*, VIII, 335; Muhammed et-Trablusî, *el-Keşfü'l-ilâhî 'an şedidî'z-zâf ve'l-mevzû' ve'l-vâhî* (nşr. M. Mahmûd Ahmed Bekkâr), Beyrut 1408/1987, II, 725; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, Beyrut, ts. (Dâru ih-yâit-türâsî'l-Arabî), XXX, 22; Cemîl Nakvî, *Urdü Tefâsîr-Kitâbiyât*, İslâmâbâd 1992, s. 97-109; İbrâhim Ali es-Seyyid Ali İsâ, *Fezâ'ilü süveri'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Kahire 1421/2001, s. 224-225, 307; Nuri Özcan, "Abdülhay Celvetî", *DİA*, I, 228; Mustafa Yayla, "Hâdimî, Ebû Saîd", a.e., XV, 26; Mustafa Öz, "Kazâbâdî", a.e., XXV, 120; Seyyid Muhammed Hüseyinî - Mahbûbe Müezzîn, "Sûre-i en-Nâziât", *DMT*, IX, 403.

Nâziât sûresi hakkında genellikle Amme cüzü tefsirleri bağlamında çalışmalar yapılmıştır. Bunlar arasında Ebû Saîd el-Hâdimî'nin *Risâle fi tefsiri sûreti'n-Nâzi'ât* (*DİA*, XV, 26), Abdülhay Celvetî'nin *Tefsiri Ba'z-ı Süveri Kur'âniyye* (a.g.e., I, 228) ve Kazâbâdî'nin *Hâşiye 'alâ Tefsiri sûreti'n-Nebe'* ve'n-Nâzi'ât ve 'Abesse' (a.g.e., XXV, 120) adlı eserleri zikredilebilir. Saâdetullah Han Muhammed'in *Levâmi'u'l-beyân* adlı kitabı (Haydarâbâd-Dekken 1345) Nebe' ve Nâziât sûrelerinin tefsirini içerir. Ayrıca Muhammed Mûbârek Abdullah'ın *Tefsiri cüz'i 'Amme ma'a muqaddimeti't-tesfir* (Kahire 1963) ve Mahmûd Ahmed Nahle'nin *Dirâsât Kur'âniyye fi cüz'i 'Amme* (İskenderiye

Nâziât sûresinin ilk âyetleri

1988) adlı çalışmaları sayılabilir. Urduca'da da çok sayıda Amme cüzü tefsiri yapılmıştır (Cemîl Nakvî, s. 97-109).

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Tefsir", 79, "Fezâ'ilü'l-Kur'an", 6, 28; Müslim, "Fiten", 132, "Şalâtü'l-müsâfirîn", 275-279; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Riyad 1424/2003, XXIV, 59, 61, 63; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'an* (nşr. Seyyid Kesrevî Hasan), Beyrut 1425/2004, VI, 368; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd v.dğr.), Riyad 1418/1998, I, 684-685; VII, 312; Beyzâvî, *Envârü'l-tenzil*, Beyrut 1410/1990, IV, 381; İbn Kesîr, *Tefsirü'l-Kur'an*, VIII, 335; Muhammed et-Trablusî, *el-Keşfü'l-ilâhî 'an şedidî'z-zâf ve'l-mevzû' ve'l-vâhî* (nşr. M. Mahmûd Ahmed Bekkâr), Beyrut 1408/1987, II, 725; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, Beyrut, ts. (Dâru ih-yâit-türâsî'l-Arabî), XXX, 22; Cemîl Nakvî, *Urdü Tefâsîr-Kitâbiyât*, İslâmâbâd 1992, s. 97-109; İbrâhim Ali es-Seyyid Ali İsâ, *Fezâ'ilü süveri'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Kahire 1421/2001, s. 224-225, 307; Nuri Özcan, "Abdülhay Celvetî", *DİA*, I, 228; Mustafa Yayla, "Hâdimî, Ebû Saîd", a.e., XV, 26; Mustafa Öz, "Kazâbâdî", a.e., XXV, 120; Seyyid Muhammed Hüseyinî - Mahbûbe Müezzîn, "Sûre-i en-Nâziât", *DMT*, IX, 403.

ABDÜLHAMİT BİRİŞİK

NAZİLLİLİ MUHAMMED HAKKI

(ö. 1884)

Osmanlı âlimi, mutasavvıf.

Aydın'a bağlı Nazilli ilçesinin Güzelhisar köyünden olup babasının adı Ali, dedesinin adı İbrahim'dir. Memleketinde yedi sekiz yıl kadar ilim tahsil ettikten sonra Kahire'ye gitti ve Ezher'de uzun yıllar öğrenim gördü. Hac maksadıyla gittiği Medine'de birçok âlimle tanışma fırsatı buldu ve Şeyh Mustafa el-Hindî'ye intisap etti. 1855'te Mekke'de, Nakşibendî-Müceddidî tarikati şeyhlerinden Abdullah ed-Dihlevî'nin halifesi Muhammed Can Hindî'nin halifelerinden Ödemişli Hacı Halil Hilmi Efendi'den hilâfet, ayrıca Şeyh Muhammed et-Tûnisî, Zeynüddin el-Mekki, Muhammed es-Senûsî'den icâzet aldı. 1884 yılında Mekke'de vefat etti.

Eserleri. 1. *Hâzinetü'l-esrâr ve celiletü'l-ezkâr*. Eserde Kur'an-ı Kerim'in ve bazı sûrelerin esrar ve havassı, nâfile ibadetler, çeşitli itikadî meseleler üzerinde durulmaktadır. Müellif eserin sonuna kendisine kadar gelen Hâcegân silsilesini, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin *et-Tedbirâtü'l-ilâhiyye*'sinin metnini, mürşid-i kâmilin âlâmetleri hakkında Şeyh Şehâbeddin es-Sühreverdî'nin vasiyetini ilâve etmiştir (Kahire 1286, 1289, 1297, 1302, 1305, 1307, 1308, 1310, 1330, 1331; İstanbul 1305, 1325; Beyrut 1349, 1987, 1995). Kitabı Celal Yıldız

NAZİLLİLİ MUHAMMED HAKKI

rım Türkçe'ye çevirmiştir (İstanbul 1990). **2. Nusretü'l-cünûd ve uhdetü's-şühûd.** *Hazînetü'l-esrâr*'dan altı yıl sonra telif edilen eserde konu başlıkları Arapça, açıklamalar Türkçe'dir (Kahire 1243, 1293, 1295). **3. Bûdürü'l-müstire 'an vücûhi'l-eḥâdişi fi'ttisâli'l-maḡfire.** Müellifin Hicaz'da bulunduğu yıllarda yazdığı risâle zikir, tesbih ve ibadetlerin faziletleri konusunu içermekte olup *Hazînetü'l-esrâr*'la birlikte basılmıştır (Kahire 1305). **4. Meḡza'u'l-ḥalâ'ik ve menba'u'l-ḥaḡâ'ik.** Risâlede iman, ibadet, ölüm, âhîret âlemi, cennet, cehennem ahvâli, tesbih ve istiğfarın faziletleri ve ashtan ilk müslüman olanlar gibi hususlara temas edilmektedir (Kahire 1293).

Müellifin *es-Sünûhâtü'l-Mekkiyye ve'l-fütûhâtü'l-ḥaḡkiyye, Esbâbü'l-kuvve min iḥsânî'l-ḡudre, Aḡkâmü'l-meḡâhib fi etvâri'l-liḡâ ve's-şevârib, Tenbîhü'r-resûl 'alâ taḡşîri'z-züyyûl, Tıbbü'l-Ḳur'ân ḡubbü'r-raḡmân ve Tefhîmü'l-iḡvân tecvidü'l-Ḳur'ân* adlı altı risâlesi bir mecmua halinde yayımlanmıştır (Kahire 1243, 1299). Risâleler ticaret ve kazanç âdâbı, yeme içme âdâbı, bıyık ve sakalların düzeltilmesi, giyim kuşam âdâbı, Kur'an'ın şifa kaynağı olması, bazı ruhî ve bedenî rahatsızlıklar ve bunların tedavi usulleri, tecvid kuralları çerçevesinde Kur'an tilâvetinin zorunluluğu gibi konuları içermektedir. İkinci risâle ile beşinci ve altıncısının *Mecmû'atü'r-resâ'il* adıyla ayrı basımı yapılmıştır (Kahire 1297). Muhammed Hakkî'ya ayrıca *Ḥayâtü'l-ibrâr ve necâtü'l-aḡyâr ve Meḡâtiḡu'l-ḡuyûb ve me'ârifü'l-ḡulûb* adlı iki eser daha nisbet edilmiştir (*İzâḡu'l-meknûn*, I, 424; II, 521).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Hakkî Nâzillîlî, *Hazînetü'l-esrâr*, Kahire 1310, s. 181, 183, 191; a.e.: *Hazînetü'l-esrâr Tercemesi* (trc. Celal Yıldırım), İstanbul 2000, tercüme edenin önsözü; *Osmanlı Müellifleri*, I, 65; Serkis, *Mu'cem*, I, 784-785; Brockelmann, *GAL*, II, 641; *Suppl.*, II, 746; *İzâḡu'l-meknûn*, I, 36, 68, 312, 325, 424, 429; II, 29, 78, 521, 530, 651; Nebhânî, *Kerâmâtü'l-evliyâ'*, II, 265; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), VI, 108.

İSHAK YAZICI

NAZİM

(نظيم)

(ö. 1139/1727)

Na'tlarıyla tanınan
divan şairi, mûsikîşinas.

İstanbul'un Kumkapı semtinde Gedikpaşa'da dünyaya geldi. Bu sebeple Gedikpaşalı Nazım diye anıldı. Sadece Atâ Bey onun Kasımpaşa'da doğduğunu zikreder.

Kaynaklarda vefatında seksen yaşlarında olduğu belirtildiğine göre 1059 (1649) civarında doğduğu söylenebilir. Asıl adı Yahyâ olup aynı mahlası kullananlardan ayırt edilmek için Nazım Yahyâ Çelebi ismiyle tanınmakta, sadece İsmâil Belîğ adını Mustafa, lakabını da Kürkübaşızâde diye kaydetmektedir. Divanındaki bir tarih manzumesinden anlaşıldığına göre babası 1103'te (1692) vefat eden Ali Çelebi'dir. Şiir ve mûsikiyi olan kabiliyetinin anlaşılması üzerine Enderun'a alındı ve burada iyi bir tahsil gördü, Arapça ve Farsça öğrendi. Daha sonra kilâr-ı hâssa nöbetçibaşılığına getirildi. Mûsikî ve edebiyattaki başarılarıyla dikkat çekti, IV. Mehmed devrinde İstanbul meyve hali pazarbaşılığı göreviyle saraydan ayrıldı ve hayatının sonuna kadar bu vazifede kaldı. Divanındaki bazı şiirlerinde yoksulluktan ve maşının azlığından şikâyeti (s. 331) onun başka bir görev almadığını göstermektedir. Dönemlerini idrak ettiği IV. Mehmed, II. Süleyman, II. Ahmed, II. Mustafa ve III. Ahmed, ayrıca Musâhib Mustafa Paşa, Fâzıl Ahmed Paşa, Amcazâde Hüseyin Paşa, Abdurrahman Abdi Paşa, Râmi Mehmed Paşa gibi kişiler için methiye ve tarihler yazdı, aldığı câizelerle geçimini sağlamaya çalıştı. Bilhassa kendisi gibi sanatkâr olan hâmisî Kıvrım Hanı Selim Giray'a ayrı bir yakınlık duyduğunu onun için yazdığı samimi ve çok sayıda methiyesi ortaya koymaktadır.

Gençlik yıllarında Mevlevî tarikatına intisap ederek üç yıl kadar Galata Mevlevihânesi şeyhi Arzî Mehmed Dede'nin hizmetinde bulunduğu, daha sonra Edirne Mevlevihânesi şeyhi Neşâtî Dede'ye bağlandığı, onlardan edebiyat ve mûsikî konularında faydalandığı haklarında yazdığı methiyelerden anlaşılmaktadır. Edirne Mevlevihânesi'nin Neşâtî Dede tarafından tamiri vesilesiyle söylediği bir tarihten hareketle onun postnişanlıkta bulunduğu 1670-1674 yılları arasında Neşâtî'nin bir müddet Edirne'de yaşadığını söylemek mümkündür.

Önceleri Halim mahlasını kullanan şaire (Safâî, s. 660) daha sonra Neşâtî tarafından Nazım mahlası verilmiştir. Neşâtî Dede hakkında söylediği bir manzumedeki, "Beni gûyâ eden bülbül gibi lutf-ı nigâhidur" mısraı ile, "Beğendirdim Neşâtî gibi bir üstâda eş'ârı" mısraı şaire Neşâtî arasındaki kuvvetli alakaya işaret etmektedir. Ayrıca Nâilî'den de faydalanan Nazım başarılarıyla zamanın önemli şairleri ve mûsikîşinasları arasında yer aldı. Onun Hz. Peygamber'e olan sevgisi, bu konuda kaleme aldığı şiirleri hakkında çeşitli menkıbelerin ortaya çıkmasına yol açtı. Bun-

lardan birine göre gençliğinde Gedikpaşa meyhanelerinden çıkmadığı halde gördüğü bir rüya üzerine tövbe etmiş, bir diğeri-ne göre ise hac için gittiği Medine'de, henüz müsvedde halinde olan bir na'tını çok beğenen Resûl-i Ekrem'in ilhamı ile bu şiir Mescid-i Nebevî'de bir müezzin tarafından minarede okunmuştur. Na'tları yanında huzurda yapılan birçok mûsikî faslına katılarak büyük takdir toplayan şair, "Dedi yâ hay göçtü Yahyâ-yı Nazım" mısraının gösterdiği 1139'da (1727 | Cemâziyelâhîr / Şubat|) vefat etti. Nerede vefat ettiğini kaynakların belirtmediği şairi yeterince tanımadığı anlaşılan tezkire sahibi Fatî'nin Edirne'de, Nûri Şeydâ Bey'in ise kaynak göstermeden zikrettiği 1137 (1725) yılında öldüğü şeklindeki kayıtları yanlıştır. Mûsikî talebelerinden önemli bir isim Nakşî şeyhi Mehmed Emin Tokadî'dir. İstanbul Beşiktaş'ta Muradiye mahallesinde bir sokağa Şair Nazım adı verilmiştir.

Divan şiirinde çok na't yazan şairler (na't-gû) arasında önemli bir yeri bulunan Nazım'ın yegâne eseri beş ayrı divandan oluşan *Divân-ı Belâgat-unvân-ı Nazım*'dir. Bizzat derlediği anlaşılan divanlarının bazılarındaki tarih manzumelerine göre ilki 1079 (1668) tarihini taşımakta, bu da Nazım'ın şiire genç yaşlarda başladığını göstermektedir. Diğer divanları ise 1089 (1678), 1093 (1682) ve 1098'de (1687) tertip edilmiştir. İkiisi hemen bütünüyle na'tlardan oluşan, diğerlerinde de pek çok na'tın yer aldığı bu hacimli eserde na'tlar kaside, gazel, mesnevi, kıta, murabba, muhammes, müseddes, müsemmen, müstezad, terkibibend ve müfred gibi nazım şekilleriyle yazılmıştır. Ebûîshakzâde Esad Efendi, *Atrabü'l-âsâr*'da onun her yıl bir na't yazmayı âdet edindiğini söylüyorsa da divanında 300'e yakın na't bulunduğuna göre bu bilgi şairin ilk divanındaki bir na'ta yer alan, "Armağan olsun kusûr-ı acz ile dergâhına / Tâ Nazım'e her sene bir na't ola sâlyânesi" beytinden çıkarılmış görünmektedir. 1257'de (1841) İstanbul'da yayımlanan (I, 1-155; II, 156-194; III, 195-248; IV, 250-334; V, 336-500), oldukça sade ve samimi bir üslûbun gözlemlendiği 500 sayfalık divan için döneminde söylenen, "O divan değil bir berât-ı gufrandır" sözü muhtevaya yönelik önemli bir değerlendirmedir. Lâle Devri'nin velûd şairlerinden sayılan Nazım'ın, çeşitli konulardaki tarihlerle beraber içinde İstanbul hayatını yansıttığı manzumeler ve mesneviler de bulunan divanının Türkiye kütüphanelerinde birçok yazma nüshası vardır (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2707, Hâlet Efendi, nr.